

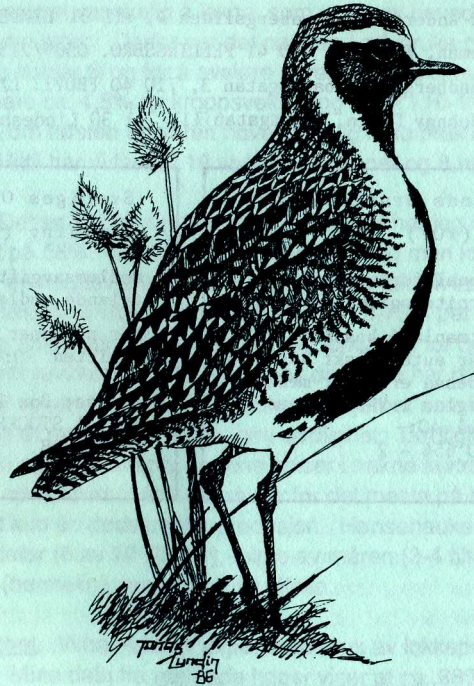
Frövi Fågelklubb

PANDÍON

1989:1 ÅRG 5

TIDSKRIFT FÖR FÅGELINTRESSERADE

I PANDION publiceras resultatet av den ornitologiska aktiviteten inom
LINDESBERGS KOMMUN - inventeringar, rapporter, fågelskydd, föreningsnyheter mm

Redaktion: Mats Andersson, Hagabergsliden 4 711 31 Lindesberg 0581/16274
Jan-Erik Malmstigen, Skomakarg. 6 710 40 FRÖVI 0581/30252

Pandion utkommer årligen med 3 nummer (i mars, augusti och december månad).

MEDLEMSKAP i FFK erhålles genom att betala 30:- på postgiro 484 16 67 - 1,
familjeavgift;5:-/medl. och ungdomar 4-16 betalar 15:-.

I medlemskapet ingår PANDION (3nr) samt årsrapporten "Fåglar i Lindesbergs
kommun 1988.

STYRELSEN:

Ordf. Sven-Olof Eriksson, Spannmålgatan 24, 710 40 FRÖVI. L/30902

Vice ordf. Jerry Andersson, Källbacken Lia, 710 40 FRÖVI. L/31369

Kassör. Bo Dahlström, Karlslund Ullersäter, 710 40 FRÖVI. L/32213

Sekreterare. J-E Malmstigen, Skomakargatan 6, 710 40 FRÖVI. L/30252

Övriga. Mats Andersson, Hagabergsliden 4, 711 31 LINDESBERG. L/16274

Magnus Köpman, Pl 1273, 710 41 FELLINGSBRO. 0589/21356

Lennart Sandberg, Tallbacksgatan 3, 710 40 FRÖVI. L/31573

Suppleant. Johnny Tegin, Prästgatan 11, 711 30 Lindesberg. L/14811

Västmanlands Ornitologiska
Förening (VOF)

är en regional förening av
Sveriges Ornitologiska Förening.

Alla i Västmanland bosatta SOF-
medlemmar är automatiskt anslutna
till VOF. Dessa erhåller medlems-
skriften Fåglar i Västmanland mot
en avgift på 40:-
Postgiro 10 654 - 2

Sveriges Ornitologiska
Förening (SOF)

Medlemsavgift för årligt be-
talande medlemmar är 120:-

För personer under 22 år är
avgiften 70:-

Adress: Box 26011
100 41 STOCKHOLM
08/210508

Omslagsbild: Ljungpipare, Jonas Lundin

JERPEUNDERSÖKELSEN PÅ GRIMSÖ FORSKNINGSSTATION

JON E. SWENSON

Jerpa er et meget interessant forskningsobjekt. For det første, er dens økologi og atferd dårlig kjent, i forhold til våre andre skogshøns. For det andre, er den den eneste av åtte skogshønsarter som bor i den boreale skogen som er monogam, eller, rettere sagt, som man tror er monogam. Min undersøkelse begynte i juni 1987 og skal vare i ca. tre år. Min problemstilling er: er jerpa virkelig monogam? og, i så tilfelle, hvorfor?

Mitt undersøkelsesområde er PMK-området på Grimsö forskningsstation. Dette området er et fredet reservat på 522 ha med relativt lite påvirkning av skogbruket. Skog, primært dominert av gran, dekker 362 ha av reservatet, og resten er dekket av myrer og innsjøen Ämten. Jerpa er meget vanskelig å iakttå, som er en av hovedgrunnene til at så lite er kjent om arten. Derfor var det nødvendig å bruke radiosendere for å lære hvor de holder til og for å avsløre parets forhold til hverandre. Senderne veier bare ca. 4,5% av kroppsvekten og varer i 10-13 måneder. Vi fanger jerpene om høsten og våren hovedsakelig med bruk av lokkepipa og et fiskegarn. Hittil har vi fanget 19 stykker (11 haner og 8 høner).

Mortalitet. Det er mange farer for en jerpe. Hittil har jeg registrert en årlig dødlighet på 56%. Selv om dette virker høy, og man kan fundere på om senderne har en negativ effekt, så er dødligheten faktisk lavere enn jeg ventet. I litteraturen finner man dødlighetsrater på 70-75% per år, basert på ringmerking og årlige taksringer. En rimelig forklaring for dette er at jeg har bare merket revirhevdene jerpene, mens de andre har data fra alle jerpene. Dette er et vesentlig forskjell og tyder på at jerpene som ikke klarer å skaffe seg et revir har et meget høy dødlighet. Dødligheten er høyere om høsten og vinteren, når fuglene spiser i nakne løvtrær (48%), enn om våren og sommeren, når fuglene går for det meste på bakken (22%). Jeg har oppdaget kun én dødsårsak: predasjon. Hønsehauken (duvhøken) er den viktigste predator (6 av 10 tilfeller), fulgte av måren (3-4 tilfeller), og så røyskatten (hermelin), med ett mulig tilfelle.

Bestandstetthet. Vi har taksert jerpene med bruk av lokkepipa om våren og høsten. Mine data fra merkede haner viser at ca. 88% av hanene svarer innen 6 minutter når de hører pipa. Vi har funnet 5,9 og 4,6 haner

per 100 ha skog på den bedre halvden av området om høsten 1987 resp. 1988. Om våren 1988 var det 4,6 haner/100 ha. På den mindre bra delen, var det 2,1 haner/100 ha begge høster. Dette gir en idé over tetthetene i jerpebiotoper. Men hva om tetthetene overalt? Vi takserte 77 skogsbestander på forskningsstasjonen i høst, som utgjorde 2.024 ha. Der var gjennomsnittstettheten bare 1,1 hane/100 ha. Dette er kanskje en rimelig tetthet i industriskoger i denne del av Sverige.

Revierene. Jerper hevder revier nesten hele året. Mine data viser at både haner og høner hevder revir, men det er fremdeles usikkert om de hevder revir mot medlemmer av det motsatte kjønn. Revierene er ca. 10-11 ha store og det er svært lite overlap mellom tilstøttene revirer, bortsett fra om sommeren, da revierene er større (18-25 ha) og det er mye mer overlap. Det virker som om det er to store krav til et vinterrevir: tilstrekkelig adgang til den prefererte vinterføde, rakkler og knopper av svartor (klibbal) og dekkning i form av gran, spesielt skirtgran, som gir skjul helt ned til bakken. Jerpene trenger skjul hele året, men dietten varierer. Om våren spiser de meget næringsrik mat, som er spesielt viktig for høna som må legge egg. Det er hovedsakelig spirende urter og myrullblomster (tuvdun). Da er de ofte nær kullmilene. Om sommeren er det blåbær, og til og med kyllingene er oftest å finne i fuktig blåbær-granskog, hvor det finnes mange biller og andre insekter. Om høsten går de over til tyttebær (lingon), men de begynner å spise orrakkler allerede før løvfallet.

Paringsystemet. Jerpa er monogam, så vidt jeg kan bedømme nå. Det er bra for min undersøkelsen, fordi det er et klart annet system enn de andre paringsystemer som finnes blandt hønsefuglene i den boreale skogen; lekksystemet og polygame revirhevdene haner (nordamerikanske arter). Nå skal jeg prøve å oppdage hvorfor det er jerpa som har et annet system enn de andre artene i den boreale skogen. Pardannelsen skjer antagelig om høsten, og jeg har dokumentert "skillsmisse" mellom voksne par da. Hvert kjønn synes å hevde et revir mot andre av samme kjønn, og selv om paret er sammen mer enn en ville vente om de brukte reviret helt uavhengig av hverandre, er de helt for seg selv (>100 m fra maken) 44% av tida. Jeg vet ikke forholdet under vinteren fordi jeg hadde ingen par merket ifjor vinter. Om våren er det en meget nær kontakt mellom medlemmene i paret. De har kontakt (syns- eller hørselskontakt) hele 88% av tida. Mye tyder på at hanen forsvarer høna mot andre haner om våren.

Dette kan være fordi det er en overvekt av haner i jerpebestander. Men, situasjonen er en annen etter høna er på egg. Da raser han rundt og antagelig leter etter andre høner han kan befrukte. Hvis han finner en, da holder han seg til henne. Om høna mister reiret eller kullet, da er paret sammen en god del under sommeren, bortsett fra at alle hønene tok "husmorsferier" utenfor reviret og besøkte andre haner. Jerpene hevder ingen revir om sommeren, og det kan være en god tid for hønene å se seg om og se hva mulighetene er "på den andre sida av gjerdet". Hvis høna fikk fram et kull, da brukte hannen og høna/kullet reviret fullstendig uavhengige av hverandre. Hannen er ingen bra barnefar, lik andre skogsfugler.

En grunn til at paret holder sammen om høsten og vinteren kan være at det er så farlig å spise i nakne løvtrær da. Jerpene våger ikke gå lengre enn rundt 15 meter fra grandekking for å spise i løvtrær, og da bare om de har maken med seg. Om en jerpe skal spise alene, da går ikke han lengre enn ca. 6 meter fra grandekking. Jeg tror dette er fordi hønsehauken er et viktig rovdyr, og faren for å bli tatt øker med øket avstand fra dekkning. Et par kan våge seg lengre ut fordi det er dobbelt så mange øyne som passer seg for hauken. Jeg har funnet at jerpene spiser langsommere dess lengre de er fra grandekking, noe som også tyder på at det er farligere der ute og at de bruker mer tid å se seg om og mindre for å spise. Det kan være "økonomisk" for jerpene å holde sammen om vinteren, fordi det koster sikkert mye energi å skaffe seg og holde et revir. Jo større er reviret, dess mer energi er krevet. Men, om én enslig jerpe kunne få adgang til ortrærne mellom 7 og 15 meter fra grandekking ved å slå seg sammen med en annen jerpe, da ville antallet tilgjengelige ortrær i reviret øke med ca. 35%. Det er også mulig at disse trærne som står ute fra granskogen har flere rakkler enn trærne som vokser inne i skogen.

Denne undersøkelsen utgjør min forskningsoppgave for doktorgrad i zoologi ved University of Alberta i Kanada. Jeg setter stor pris på all det støttet jeg har fått fra Grimsö forskningsstasjon og på forskningsmiljøets høye faglige nivå.

JANUARIINVENTERINGEN 1989

MATS ANDERSSON

I denna femte årgång av Januariinventeringen deltog 32 medlemmar av fågelklubben. Sammanlagt noterades 50 olika arter under månaden, vilket är lägsta summan under de fem år som inventeringen genomförts.

Inga nya arter för januari sågs i år och totalt har sedan 1985 observerats 75 fågelarter inom Lindesbergs kommungräns under januari månad. En sammanfattning av årens resultat finns i tabellen nedan.

Vädret under januari var extremt mildt med barmark under hela månaden. Enligt SMHI var det den varmaste på minst 250 år och 5-8 grader mildare än normalt i praktiskt taget hela landet. Det vårlika vädret hade kanske främst effekt på växtligheten, så exempelvis medförde det att under första februariveckan kunde man i Lindesberg se blommande hassel!

Med tanke på det gynnsamma vädret även för våra fåglar kan det tyckas märkligt att så få arter sågs denna januari, dessutom saknades i år bl a kanadagås och bergfink, arter som setts alla år tidigare. Förklaringen till detta torde ligga i det faktum att vintern började redan i slutet av oktober med kyla och snö. Kylan fortsatte i november som blev kallare än normalt och först i slutet av december började mildluften göra sig gällande med plusgrader och töväder. De av våra flyttande arter som kan dröja sig kvar milda vintrar försvann således från våra trakter redan i oktober.

Tabell. Resultat från Januariinventeringen 1985 - 1989.

	1985	1986	1987	1988	1989
Antal rapporter	21	36	36	40	32
Summa arter/år	57	56	59	62	50
Arter i medeltal	28,0	26,6	26,5	24,3	21,4
Totala antalet, ackumulerade	57	63	68	75	75

ARTLISTA

Knölsvan. En observation finns av ett ex i Hinsebergsvaken, Väringen nära Frövi den 17.1 (JM). Enstaka knölsvanar gör varje år övervintringsförsök och flest i Sjömosjön.

Sångsvan. Rapporter finns från fem lokaler. I Sjömosjön med omnejd observerad så gott som hela månaden, som mest den 21.1 med 11 ex (SOE,UEr) i övrigt med 2-8 ex (PJ,MK,CE). 4 ex Sörbysjön 22.1 (JM), 3 ex sågen, Österhammar 31.1 (IB), 5 ex Öskevik 15.1 (KH,IH), dessutom observerad i Finnåkerssjön 21.1 (PJ).

Gräsand. Största koncentrationen är som tidigare år i Lindessjöarna, den 15.1 räknades 180 ex (PMR), i övrigt fanns flockar samlade vid Oppboga med som mest 70 ex den 29.1 (JM), vid Frövifors med 24 ex den 1.1 (JM), i Hinsebergsvaken som mest 25 ex 28.1 (JM) och vid Rynninge fanns 30 ex den 16.1 (JM). Antalet ligger i stort i nivå med tidigare år.

Vigg. 1 hona Sjömosjön 28.1 och 29.1 (JM,JA,SOE,MK). Viggan är inte årlig vintertid hos oss, endast tre år tidigare har vigg setts i december eller januari. Samtliga fynd är från Sjömosjön eller Storströmmen i Arbogaån.

Knipa. Flest knipor sågs i Sjömosjön och i Storströmmen vilket också stämmer med tidigare år. Som mest sågs i Sjömosjön 50 ex den 17.1 och 28-29.1 (MK,JM,SOE). I Storströmmen fanns 32 ex den 1.1 (JM). Övriga lokaler och observationer var; 1 ♀ Hinseberg 2.1, 16.1 (JM), 1 hane Sörbysjön 22.1 (JM), 4 ex Stentorpet 12.1 (CE), 2 ex Vassbron 21.1 (JA), 1 par St Lindessjön 27.1 (MA), och Dalkarlshyttan (JoT). Merparten av våra knipor flyttar och observationer vintertid görs nästan uteslutande i sydligaste kommundelen.

Salskrake. En hane uppehöll sig i Sjömosjön, sågs första gången 7.1 och där efter till och från månaden ut (MK,PJ m fl). Tidigare finns sju vinterfynd i kommunen och alla från trakten av Sjömosjön, nästan samtliga har då varit honor.

Storskrake. Iakttagen vid Sjömosjön under hela månaden och som mest 4 hanar tillsammans med 2 honor den 20-21.1 (JTn,KJ). Dessutom sågs en hane vid Oppboga 1.1,12.1 och 31.1 (JM,MK,CE). Antal fynd stämmer med tidigare år.

Kungsörn. 1 ex (4k+) sågs vid Nederby 28.1 (MK,PJ). Kungsörnen som är en regelbunden övervintrare hos oss brukar observeras med betydligt fler ex.

Järpe. En hona sågs vid Uskaboda 29.1 (LU).

Gråtrut. 1 ex Oppboga 23.1 (SOE), 1 ex St Lindessjöns is 30.1 (JM). Gråtruten är inte regelbunden vintertid hos oss, under Januariinventeringen endast sedd 1988.

Turkduva. 2 ex Frövi i början på månaden (UB,SS).

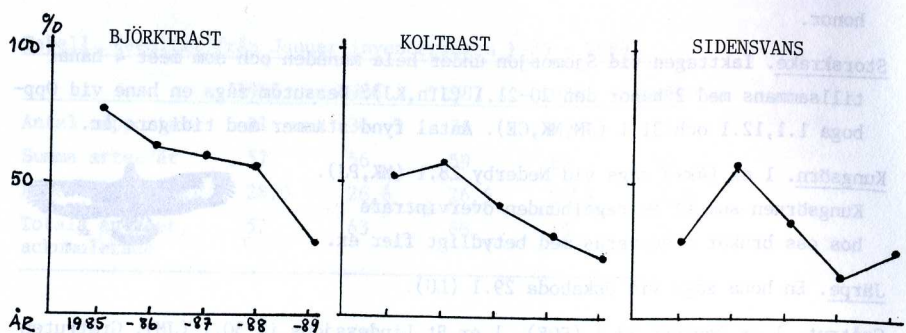
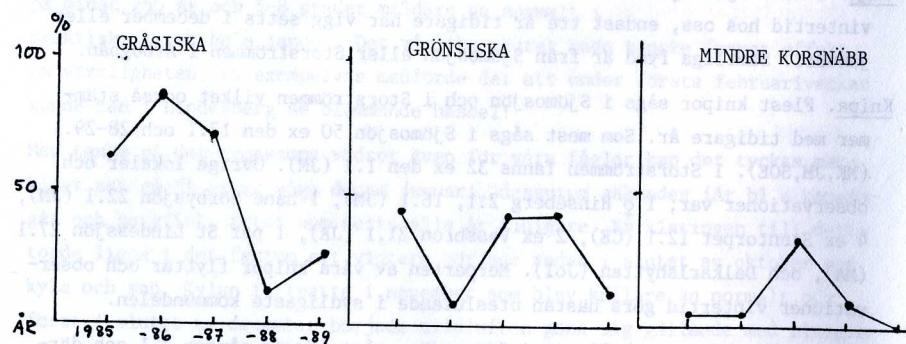
Sparvuggla. 1 ex Fanthytan 3.1 (KH,IH), 1 ex Norrby, Fellingsbro 11.1 (HJ), 1 ex Österhammar 14.1 (LBn)

Kattuggla. 1 ex Ängbyskogen 3.1 (PJ), 1 ex Smedby, Fellingsbro 17.1 (HJ), 1 ex Nybble 19.1 (CE).

Sidensvans. Sidensvansen uppträdde i något fler antal än tidigare år (se figur nedan), de största flockarna var 30 ex Bloms såg vid Österhammar (NL) och 40 ex Frövi 28.1 (SOE).

Strömstare. Observerad vid 7 lokaler med 9 ex. 2 ex fanns vid forsén Ullersättersgården 7.1 (LS) och vid Dalkarlslytteforsén, Lindesberg sågs 2 ex den 2.1 (JoT).

Figurerna visar hur många av rapportörerna som observerat arten, i procent.

Koltrast. Observationer finns från Frövi med 1-3 ex under månaden, däribland en hona (JM,LS,UB), 1 ex Blixterboda 19.1 (JTn), 1 ex Hagabergsliden, Lindesberg 8.1 (PZ) och 1 ex vid Österhammar (LBn). Färre observationer än tidigare år troligen beroende på kylan i slutet av oktober som nämnts tidigare, se även figuren på sidan före denna.

Björktrast. Observerad i färre antal mot tidigare år (jämför koltrast och se figuren på föregående sida).

Varfågel. 1 ex Liaängarna 2.1 (JM), 1 ex Rya 25.1 (JM) är enda rapporterna.

Bofink. 1 hane vid Skomakargatan, Frövi 1.1 och 13.1 (JM,LS) utgör enda fynden. Ovanligt få fynd jämfört med fjolårets 10 fynd som mer ligger i nivå med tidigare år. Förklaringen måste åter igen vara den kalla inledningen på vintern.

Steglits. 5 ex Stenby 11.1 (OH), 3 ex gårderna vid Fellingsbro kyrka 29.1 (MK).

Grönsiska, gräsiska. Båda arterna varierar mycket i antal olika år (se figuren på föregående sida) och i år fanns något fler gräsiskor än grönsiskor, fast låga siffror för båda arterna.

Stenknäck. Från Lindesberg finns fynd från Hagabergsliden med 6 ex 15.1 och 7 ex dagligen 23.1-31.1 (MA), dessutom 10 ex 19.1 (PZ), 1 ex Fågelstigen regelbundet hela månaden (CL). Dessutom finns ett fynd från Sandnäs, Råsvälen under månaden (NL).

RAPPORTÖRER:

CE=Christer Eriksson, CL=Christina Lundqvist, HJ=Hasse Jansson, IB=Ingvar Blom, IH=Inger Holmquist, JA=Jerry Andersson, JM=Jan-Erik Malmstigen, JoT=Johan Thorsén, JTn=Johnny Tegin, KJ=Kjell Jansson, KH=Klas Holmquist, LBn=Lisbeth Billgren, LS=Lennart Sandberg, LU=Lennart Uske, MA=Mats Andersson, MK=Magnus Köpman, NL=Nils Leisby, OH=Olov Haggström, OHe=Olov Helge, PJ=Per Jacobsson, PMR=Per-Martin Ramberg, PZ=Per Zetterlund, SOE=Sven-Olof Eriksson, SS=Stefan Sidén, UB=Ulla Bååth, UEv=Ulla Eriksson.

Dessutom rapporter från: Lennart Jansson, Bertil Eriksson, Johan Thyberg, Sören Adolfsson, Gösta Eklöv, Gösta Granlind, Edgard Wendler, Jan Timre.

Ett stort tack till alla deltagare och väl mött i januari 1990!

Vinnare vid utlottningen blev Olov Helge som alltså får 1 ex av boken "Sveriges Fåglar". Grattis!

VÅRFÅGLARNAS ANKOMSTTIDER 1988

JAN-ERIK MALMSTIGEN

För att kunna följa de vanligaste flyttfåglarnas ankomst till vår kommun skickades ett särskilt formulär ut till medlemmarna i våras. Man skulle här fylla i datum och plats när de olika fåglarna påträffades första gången. Totalt inlämnades 16 mer eller mindre ifyllda protokoll och det är dessa protokoll som i huvudsak ligger till grund för de tider som anges i tabellen nedan.

Månaden mars blev kallare än normalt och hela landet hade snötäcke som låg kvar i större delen månaden. Trots detta dök ormråk, stare och ringduva upp några dagar tidigare än förra året.

April blev totalt sett kallare än normalt. Efter en varm inledning kom vintern tillbaka den 9:e och sedan följde flera dagar med passerande nederbördsområden. Sista veckan kom dock värmen tillbaka på allvar. Den ostadiga väderlekstypen i mitten av månaden avspeglar sig väl i tabellen, med undantag för stenskvättan finns inga nyanlända arter upptagna under tiden 7 - 24 april.

Högtryck och värme kännetecknade maj och månaden blev också varmare än normalt. Avslutningen blev rent högsommarvarm. De flesta arter anländer denna period med smärre avvikelser från tidigare år. Dock sågs törnsångare nio dagar tidigare än föregående år och hussvala sex dagar tidigare.

Samtliga rapportörer tackas vilka gjort denna denna sammanställning möjlig. Det är min förhoppning att ännu fler medlemmar fyller i årets formulär som skickades ut i samband med årsrapporten 1988.

Ankomstdatum för 37 flyttfågelarter 1988. Arterna står i tabellen i den ordning de rapporterats ha anlänt till kommunen, och för varje art anges datum för dels den tidigaste observationen, dels de närmast följande observationerna. Siffrorna inom parentes anger antalet rapporter från angivet datum.

Art	Datum	Lokal	Närmast följande datum
Ormråk	5.3	Ullersäter	12.3, 16.3, 19.3
Stare	12.3	Lindesberg	13.3, 16.3, 20.3
Kanadagås	19.3	Sjönosjön	22.3, 25.3, 27.3
Skogsduva	20.3	Hagaberg	23.3, 24.3
Ringduva	20.3	Frövifors	22.3, 24.3
Tofsvipa	23.3	Sjönosjön	24.3, 26.3, 27.3 (2)

Art	Datum	Lokal	Närmast följande datum
Sånglärka	26.3	S Norrby	27.3, 28.3, 29.3
Bofink	27.3	Skrymtarboda	28.3 (2), 29.3 (2)
Järnsparv	27.3	Hinseberg, Frövi	5.4 (2), 8.4, 9.4
Enkelbeckasin	28.3	Västvalla	30.3, 3.4 (2), 4.4
Skrattmåsk	29.3	St Lindesjön	30.3, 31.3, 1.4
Sävspurv	30.3	Hagaberg	1.4, 2.4, 4.4
Taltrast	31.3	Ullersäter	4.4, 5.4, 6.4

Sädesärta	1.4	Fellingsbro	2.4, 3.4, 4.4
Trana	1.4	Finnåker	3.4, 4.4 (2), 5.4 (2)
Rödhake	1.4	Lindesberg	4.4 (2), 5.4 (2)
Ängspioplärka	2.4	Gillberga gårde	3.4 (2), 4.4 (2)
Rödvingetrast	4.4	Lindesberg	5.4, 6.4 (2)
Skäggdopping	5.4	St Lindesjön	10.4, 13.4
Fiskgjuse	6.4	Ervallaängarna	8.4 (2), 9.4 (3)
Storspov	6.4	Finnåkersjön Ervallaängarna S Norrby	6.4 (2), 8.4
Stenskvätta	16.4	Österhammar	19.4, 21.4, 24.4
Lövsångare	25.4	Lindesjön	26.4, 27.4, 29.4 (5)
Trädpiplärka	28.4	Sjönosjön	29.4, 30.4 (3)
Fisktärna	28.4	Lindesjön	29.4, 30.4
Svartvit flugsn.	29.4	Arrud	30.4, 2.5 (3)
Hussvala	30.4	Frövifors	1.5 (6)

Ladusvala	1.5	Hagaberg & S Norrby Österhammar Sjönosjön	1.5 (3)
Gulärta	1.5	S Norrby	2.5 (3)
Svarthätta	1.5	Sjönosjön	2.5, 4.5 (2)
Buskskvätta	1.5	Österhammarsjön St Lindesjön	1.5, 3.5, 4.5
Rörsångare	2.5	Hagaberg	7.5, 9.5, 13.5
Gök	7.5	Arrud	8.5 (2), 9.5
Tornseglare	9.5	Sjönosjön	11.5, 13.5 (2)
Törnsångare	11.5	Finnåkersjön	13.5, 14.5
Trädgårdssångare	17.5	Mariedal, Frövi	18.5 (3), 20.4

Fenologilistor har inlämnats av: Sören Adolfsson, Mats Andersson, Thomas Björck, Ingvar Blom, Bo Dahlström, Christer Eriksson, Sven-Olof Eriksson, Gunnar Ericsson, Olov Helge, Klas Holmqvist, Hasse Jansson, Magnus Köpman, Christina Lundqvist, Jan-Erik Malmstigen, Lennart Sandberg, Lennart Uske.

